

Я. ГУЗІК¹, В.В. ПРОТОПОПОВА², О.О. КАГАЛО³, І.І. МОЙСЕЄНКО⁴, Б.Г. ПРОЦЬ³, М.В. ШЕВЕРА²

1. Інститут ботаніки ім. В. Шафера ПАН

31-512 Польща, Краків, вул. Любіч, 46

2. Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

252601 Київ, МСП-1, вул. Терещенківська, 2

3. Інститут екології Карпат НАН України

290000 Львів-центр, вул. Чайковського, 17

4. Херсонський педагогічний інститут

325000 Херсон, вул. 40-річчя Жовтня, 22

НОВІ ЛОКАЛІТЕТИ КАРАНТИННОГО БУР'ЯНУ *EUPHORBIA DENTATA* MICHX. В УКРАЇНІ

Euphorbia dentata, Euphorbiaceae, хорологія, екологія, урбанофлора, Україна

Цим коротким повідомленням автори звертають увагу на активне й досить швидко поширення нещодавно занесеного в Україну виду *Euphorbia dentata* Michx. (Euphorbiaceae). Цей однорічний карантинний бур'ян [4] північноамериканського походження [5, 7] майже одразу після його виявлення в країні утворив кілька осередків у західному, південному, південно-східному й центральному її регіонах.

В українській періодиці вже з'явилося кілька публікацій про зростання виду в Україні. Вперше у 1991 р. для флори України його наводить С. Петрик для Причорномор'я (м. Одеса, на залізничному полотні в порту) [1]. Пізніше, у 1993 р., він також був відмічений В. Тохтарем у Донбасі (Донецька обл., поблизу станцій Іловайськ, Амвросіївка, на залізничному полотні) [3].

Майже одночасно з першими відомостями про зростання виду в Україні він був відмічений також і в Закарпатті, а пізніше — у центральному та південному регіонах (рис. 1).

Рис. 1. Поширення *Euphorbia dentata* Michx. в Україні. Умовні позначення локалітетів виду: 1 — відомі, 2 — нові

Fig. 1. Distribution of *Euphorbia dentata* Michx. in Ukraine. Symbols indicate: 1 — previously known localities, 2 — new localities reported in the present article

© Я. Гузік, В.В. Протопопова, О.О. Кагало, І.І. Мойсеєнко, Б.Г. Проць, М.В. Шевера, 1997

Під час критичного перегляду гербарних матеріалів, зібраних в ході флоринвентаризаційних досліджень у басейні р. Латориця (Закарпаття, 1992—1993 рр.) було виявлено *E. dentata* у кількох локалітетах Закарпатської рівнини та передгір'я. Найбільші оселища цього виду в регіоні виявлені на залізничній станції с.м.т. Чинадієво Мукачівського р-ну Закарпатської обл. (Б. Проць, 25.07.1993) — тут вид зростає на площі близько 120 м² невеликими групами, загальна чисельність особин становила близько 30. Друге оселище виявлене у західній частині залізничної станції Вузлове (Батево) (Б. Проць, 16.09.1992). Тут, як і в попередньому локалітеті, вид зростає уздовж залізничного полотна, місцями утворюючи суцільний покрив. Загальна площа, зайнята популяцією, перевищувала 120 м², з них близько 30 м² були зайняті монодомінантними угрупованнями цього виду. Крім нього у трав'яному покриві траплялися звичайні синантропні види: *Lolium perenne* L., *Melandrium album* (Mill.) Garcke, *Centaurea jacea* L., *Tussilago farfara* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Conyza canadensis* (L.) Cronq., *Consolida regalis* S.F. Gray та ін., загальна участь яких не перевищувала 10—15%. Крім того, у західній частині залізничної станції м. Мукачєво на площі близько 10 м² було виявлено вісім особин (Б. Проць, 26.09.1992), а у східній частині залізничної станції м. Чоп на площі близько 5 м² — чотири особини виду (Б. Проць, 29.07.1993). Матеріали із Закарпаття критично перевірів і порівняв із київськими зборами О. Кагало.

При флористичному обстеженні урбанofлори Києва також було знайдено кілька особин *E. dentata* на ст. Київ-Волинський (Я. Гузік, В. Протопопова, 29.09.1995; В. Протопопова, М. Шевера, 13.10.1995). Вони росли поблизу залізничних колій з лівого боку від станції в напрямку до Києва. Рослини, певно, були занесені разом зі щебенем. У двох локалітетах на ділянці діаметром 2,0—2,5 м приблизно 10 особин *E. dentata* зростали разом з *Setaria glauca* L., *Polygonum aviculare* L., проективне вкриття яких становить менше 5%, та *Chenopodium stratiforme* J. Murr, *Conyza canadensis*, розетками *Oenothera* sp. (поодинокі особини). На краях плями з щебеню росли *Achillea millefolium* L., *Taraxacum officinalis* Webb. ex Wigs., *Trifolium repens* L., *Artemisia vulgaris* L., *Medicago falcata* L. В оточуючій рослинності переважали мохово-споришеві угруповання з вкрапленням *Trifolium repens* L. і *Plantago media* L.

Пізніше, досліджуючи урбанofлору Херсона, *E. dentata* знайдено на території нафтопереробного заводу (І. Мойсеєнко, 23.08.1996). Рослини зростали на залізничному насипі під'їзних колій з пологими густо зарослими схилами. Вид займає місця з розбитим ґрунтом безпосередньо на колії між шпалами, на прогалинах серед рослинного покриву схилів насипу та траншеї вздовж дороги; ґрунт піщаний з великою кількістю черепашок. Популяція численна, включає близько 100 зрілих (у стані плодоношення) та ще більшу кількість молодих особин (у стані вегетації) на відтинку 40 м. Рослини, що зростають уздовж колій, дуже забруднені нафтопродуктами, дещо пригнічені і досягають 12—18 см висоти (при плодах дуже галузисті), а рослини, що зростають у траншеях і на відкритих ділянках схилу, досягають 50 см висоти. Разом з *E. dentata* трапляються *Ambrosia artemisifolia* L., *Acroptilon repens* (L.) DC. (проективне вкриття яких становить 15%), *Atriplex tatarica* L., *Kochia scoparia* (L.) Schrad., *Salsola tragus* L. (3%), *Grindelia squarrosa* (Pursh.) Dun., *Oxybaphus nictagineus* (Michx.) Sweet, *Setaria viridis* L., *Xanthium albinum* (Widd.) Scholz. (1%) та мох *Ceratodon purpureus* (Hedf.) Brid. (2%).

В Закарпатті і Придніпров'ї вид *E. dentata* зосереджений локально, а в Причорномор'ї (Херсонщині) веде себе агресивно, швидко захоплює прилеглу територію, про що свідчить велика кількість сходів рослин.

У вітчизняній літературі відомості про морфологію *E. dentata* обмежені, тому наводимо його детальний опис (рис. 2.).

Однорічна рослина, 30—60 см заввишки. Стебло пряме, розгалужене, округло-ребристе, з повстистим опушенням; внизу іноді здерев'яніле. Листки черешкові, супротивні, видовженоеліптичні або від ромбічної до ланцетних, з обох боків опушені жорсткими білуватими волосками, зверху загострені, краї листків великозубчасті; нижні листки чергові. Суцвіття компактні, з редукованими зеленими листками, розміщені на кінцях стебел та гілок, оцвітина біла, обгортки суцвіття з п'ятьма видовженими зубчиками; бокальчик має п'ять бахромчастих часток та одну лікковидну

Рис. 2. *Euphorbia dentata* (загальний вигляд): а — бокальчик, б — плід, в — насінина

Fig. 2. *Euphorbia dentata* (general view): а — involucre, б — fruit, в — seed

тангентально сплюснену м'ясисту залозку. Плід — тригорішок, гладкий, близько 5 мм у діаметрі. Насінини з невеликим придатком, грубобугорчасті, 2,5—3,0 мм довжини, від світло-жовтого до чорного (Т. Васильєва-Немерцалова, *in colloquio*) кольору.

Природно *E. dentata* поширений у США — від Іллінойсу та Вісконсину до Вайомінгу та Мексики, де зростає на сухих ґрунтах, а як бур'ян, що натуралізувався, — на узбіччях шляхів і пустирях, особливо на дисперсних субстратах (піски, шебінь), на схід до Масачусетсу, Нью-Йорку й Вірджинії [7]. Як занесена рослина відома в Канаді [6], де зростає у складі рудералізованих угруповань уздовж каналів і річок, шляхів, на засмічених місцях, та в Європі (Кавказ [2], Україна [1, 3]), де він трапляється в антропогенно-трансформованих екоотопах, переважно на залізницях. У наших умовах вид може реалізувати свій екологічний потенціал та поширюватися берегами річок.

Первинне занесення виду в Україну, ймовірно, відбувалося з вантажами зерна, а подальше його поширення відбувається також і з будівельними матеріалами. Поява виду вже в п'яти віддалених одне від одного великих містах та досить значне поширення на території України за досить короткий час свідчить про швидке його розповсюдження, що є, мабуть, результатом одночасного завезення з імпортом зерном або ж неодноразового постійного занесення.

У зв'язку зі шкідливістю виду автори звертають увагу карантинних служб України на необхідність посилення фітокарантинного моніторингу способів і шляхів його поширення для розробки ефективних засобів боротьби з ним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваленко С.Г., Петрик С.П., Ружицька І.П., Васильєва-Немерцалова Т.В. // Укр. ботан. журн. — 1993. — 50, N 1. — С. 114-117.
2. Михеев А.Д. // Ботан. журн. — 1971. — 56, N 11.
3. Тохтар В.К. Флора залізниць південного сходу України: Автореф. дис. ... канд. біол. наук. — К., 1993. — 18 с.
4. Устинов И.Д., Кудина Ж.Д., Мовчан А.Н. и др. Краткий справочник по вредителям, болезням растений и сорнякам, имеющим карантинное значение на Украине. — Полтава, ИИА «Астрек», 1994. — 194 с.
5. Britton N.L., Brown H.A. An Illustrated Flora of Northern United States, Canada and the British possessions. — New York, 1943. — Vol. 2. — P. 476.
6. Crompton C.W., McNelli J., Stanevitch A.E., Wojtas W.A. Preliminary inventory of Canadian weeds. — Ottawa: Research Branch, Agriculture Canada, Technical Bulletin 1988-9E. — 1988. — P. 123.
7. Gleason H.A., Cronquist A. Manual of Vascular plants of Northeastern United States and adjacent Canada. — New York, 1991. — 2 ed. — P. 335-340.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 18.12.95

Я. Гузик, В.В. Протопопова, А.А. Кагало, И.И. Мойсеенко, Б.Г. Проць, М.В. Шевера

НОВЫЕ ЛОКАЛИТЕТЫ КАРАНТИННОГО СОРНЯКА *EUPHORBIA DENTATA* MICHX. В УКРАИНЕ

Институт ботаники им. В. Шафера ПАН, г. Краков
Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев
Институт экологии Карпат НАН Украины, г. Львов
Херсонский педагогический институт

Сообщается о новых локалитетах (Закарпатье: Чоп, Батево, Чинадиево, Мукачево; Приднепровье: Киев; Причерноморье: Херсон) карантинного вида *Euphorbia dentata* Michx. (Euphorbiaceae) в Украине. Даны его описание и карта распространения.

Ja. Huzik, V.V. Protopopova, O.O. Kagala, I.I. Moysenko, B.G. Prots', M.V. Shewera

NEW LOCALITIES OF *EUPHORBIA DENTATA* MICHX., A QUARANTINE SPECIES IN UKRAINE

W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Institute of ecology of the Carpathians National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

Kherson pedagogical institute

Euphorbia dentata Michx. (Euphorbiaceae), a new quarantine species, for Ukraine is reported from new localities in Ukraine (Transcarpathia: Chop, Batyevo, Chinadijevo, Mukachevo; Prydneprovye: Kyiv; Prychernomorje: Kherson). The morphological characteristic of the species and map of its distribution in Ukraine is presented.